

Estatua en marbre de Calderón de la Barca que corona el monument al dramaturg, a la plaça de Santa Anna de Madrid.

Un monument madrileny, obra del gironí Joan Figueras

José Luis Melendreras

Joan Figueras i Vila va néixer a Girona el 15 de juliol de 1829, i va morir a Madrid el 28 de desembre de 1881 (1). Va iniciar-se en l'art rebent lliçons de dibuix i modelatge del carmelita exclaustrat Baldomer Palou (2). Més endavant, va cursar estudis a l'Acadèmia de Belles Arts de San Fernando, essent deixeble del notable escultor de cambra Josep Piquer i Duart (3). El 1858 va guanyar per concurs-oposició una pensió per estudiar modelatge a Roma (4). Des d'allà, com a pensionat, enviava a l'Acadèmia moltes de les seves obres. El setembre de 1868 va fer oposicions per a la càtedra d'escultura de l'Escola de Belles Arts de Sevilla, essent proposat el primer d'una terna aspirant al càrrec. El 1871 va ser designat catedràtic de modelatge antic i de vestimenta a l'Escola de Belles Arts de San Fernando (6)

L'obra de Joan Figueras i Vila

Entre les seves obres més importants destaquen les següents:

L'any 1858 va exposar com a pensionat, a l'Exposició Nacional de Belles Arts de Roma, una estàtua de guix a la *Casta Susanna*, per la qual va obtenir una medalla de tercera classe (7). Dos anys més tard, el 1860, va presentar a l'Exposició Nacional de Madrid una obra titulada *Una israelita escamesa per una serp*. Ossorio en diu: «Es tracta d'una figura atrevida i de difícil execució, i en opinió d'un crític va aconseguir treure'n tot el partit possible. També va aconseguir un tercer premi» (8).

Va mostrar cinc treballs a l'Exposició de 1862: *Doña Marina*, *Intèrprete de Hernán Cortés*, *Atila* (baix relleu), *La esposa*, un bust i *India abrazando el Cristianismo*, aquesta darrera premiada amb medalla de la segona classe.

L'any 1864 va modelar una estàtua al·legòrica que representa el *Grito de la independencia de 1808*, per la qual va rebre grans elogis de la premsa, i que va ser premiada també amb medalla de segona classe.

Per a l'Exposició Nacional de 1866 va fer tres obres: una *Imagen de Santa Bárbara*, *Busto de señora* i *Alegoría de la Victoria Marítima*, obra de segona classe. També va realitzar una estàtua d'Himeneu, per a la mateixa entitat, i la peça *Juan Gutenberg* per a un cafè de Madrid (9).

El 1867 va presentar a l'Exposició Universal l'estàtua de la indiana en marbre, que va arribar trencada en quatre o cinc fragments quan se la va desembalar. Va ajudar en la recomposició l'escultor italià Pagnucci (10).

Per a l'escala del palau del duc de Sesto, l'any 1869 va esculpir un magnífic baix relleu (11).

El 1870, per a la seva ciutat natal, Girona, va fer en marbre la matrona neoclàssica del mausoleu al general Álvarez de Castro (12).

Finalment, el 1874, el ministeri d'Estat li va encarregar la seva obra més important, el monument a D. Pedro Calderón de la Barca, que es va realitzar a Roma, en marbre blanc italià. D'ell també és l'imponent pedestal, compost de quatre baix relleus de bronze que representen escenes de les obres més importants de Calderón. Aquest monument, acabat el 1879, va ser cedit a l'Ajuntament de Madrid, i està situat a la bonica plaça de Santa Ana (13).

Artísticament, podríem incloure l'escultor Joan Figueras en el corrent eclèctic del darrer terç del segle XIX, amb tendències romàntiques, dins del qual hi hagué un clar predomini d'escultors catalans, com Aleu, Oms, Alcoverro, Vancell, Fuxà, Carbonell, Bellver, Querol i d'altres (14).

El monument a Calderón de la Barca, a Madrid

A finals de 1876, Joan Figueras havia acabat a Roma l'estàtua en marbre del gran dramaturg del Segle d'Or espanyol D. Pedro Calderón de la Barca. En aquells moments, el propietari de l'obra en el ministeri d'Estat, que tenia intenció de cedir-la a l'ajuntament de la ciutat de Madrid, d'on era fill l'insigne escriptor, perquè la situés

en una de les seves places més representatives, a condició que l'entitat receptora s'encarregués de pagar el pedestal i aixequés el monument en un lloc digne de la *Villa y Corte*.

Així, l'artista va fer un projecte de pedestal amb dues fotografies realitzades pel prestigiós retratista Mangs, a Roma, en les quals es mostrava l'anvers i el revers del monument. A primers de novembre d'aquell any envia aquest material juntament amb el pressupost, amb les despeses molt ben especificades, que detallem en el requadre.

d'aquesta nova obra. Afirma que intentarà per tots els mitjans fer front a les despeses d'aquesta execució.

El ministre plenipotenciari d'Espanya, a Roma, el 14 de març assenyala que el director de l'Acadèmia de Belles Arts vol saber si estan tallades les parts que formen el pedestal i les dimensions d'aquest, les mides i la data en què poden arribar a Madrid. L'escultor no ha rebut encara l'ordre d'executar el pedestal.

A primers de maig, el director general d'Afers Administratius i de Comptabilitat del ministeri d'Estat, D. Manuel

Pressupost del projecte de pedestal al monument (15)

PTA

Marbre de segona, pams romans cúbics 1.100 a 6 ptes.	6.600
Serra tallada i tosquejada	4.400
Talla de motlures i ornamentals	1.500
Quatre baix relleus del 2n cos, modelatge i execució ...	16.000
Dos alt relleus del 3r cos.....	6.000
Total:	34.500

Nombre de peces en què es divideix el conjunt.

Peces

Primer cos plint general i inferior	8
Pedestals amb el seu esdeveniment.....	4
Grades	12
Segon cos. Baix relleus i xamfrans	1
Tercer cos. Mènules, alt relleus i inscripció	8
Total:	33

L'Ajuntament de Madrid, en sessió ordinària del dia 3 de gener de 1877, dóna conformitat al projecte de l'escultor Figueras per al pedestal del monument a Calderón per valor de 34.500 ptes., i agraeix al ministre d'Ultramar i de l'Estat la decisió de situar-lo a la plaça de Santa Ana. El projecte passa a la Comissió d'Obres i Hisenda.

El dia 8 de gener, la Comissió d'Obres accepta el projecte i opina que cal realitzar-lo tan aviat com sigui possible. El subsecretari del ministeri d'Estat comunica a l'Ajuntament de Madrid, el dia 11, en la persona de l'alcalde, que l'escultor pensionat Joan Figueras li ha fet saber que el monument estarà enllestit a finals de maig.

Aquell mateix dia, la comissió d'Hisenda informa l'Ajuntament que, a part del cost del pedestal, hi ha d'altres despeses com la cimentació i el transport, i que en el pressupost vigent no hi ha crèdit legal per cobrir el pagament

Silvela, dóna ordres a l'Ajuntament perquè en el termini de vuit mesos quedi enllestit el pedestal on ha d'erigir-se l'estàtua de Calderón de la Barca.

A Roma, el 22 de maig, el nostre artista, per mediació de D. Baltasar Barreda, vicecònsol d'Espanya a la Ciutat Eterna, indica que, mitjançant una carta de D. José Casado Alisal, director de l'Acadèmia de Belles Arts en aquella ciutat, es compromet amb l'Ajuntament de Madrid a lliurar el pedestal acabat d'acord amb el projecte, amb les modificacions pertinents per acabar-lo de retocar, en el termini de vuit mesos a partir d'aquella data.

Es compromet, també, a rebre la quantitat de 34.500 ptes. de la manera següent: 17.250 ptes. durant l'execució de l'obra, i la resta quan la rebin a Madrid. S'obliga, finalment, que li sigui aplicat un descompte de 500 ptes. per cada mes que es retardi el compliment del pacte, sempre que aquest retard no

El conjunt del monument madrileny, obra de Joan Figueres.

sigui justificat per causa de malaltia greu o hi vegin motiu raonable el ministre d'Espanya i el director de l'Acadèmia a Roma. Aquesta carta va arribar a mans de l'alcalde de l'Ajuntament de Madrid, Sr. Dicenta, el 10 de juny.

El dia 2 de juliol, el comte Coello de Portugal notifica que el director de l'Acadèmia de Belles Arts d'Espanya a Roma li ha fet saber que el dia 10 necessita la quantitat de cinc mil francs per pagar l'artista. Aquesta és la primera suma destinada al pagament del marbre i d'altres conceptes urgents. El que sí és molt convenient és que es facilitin a l'escultor els diners necessaris en correspondència a les seves

reclamacions. El dia 13, Figueres va rebre les 17.250 ptes. del pedestal procedents del ministre d'Estat (16).

El 15 de juliol de 1878, l'escultor, en una carta dirigida a l'alcalde de Madrid, comunica que el basament de l'estàtua de Calderón de la Barca està enllestit (17).

El 4 de febrer de 1879, Figueres escriu una altra carta a l'alcalde de Madrid exposant-li que, ja acabats els treballs, ha d'abandonar Roma i tornar a Madrid, on disposa d'una càtedra de professor a l'Escola de Belles Arts. Assenyala que poden disposar de l'estàtua i del basament, i alhora indica que, per no perdre temps, el més adequat

seria facultar el ministre o el director de l'Acadèmia Espanyola perquè contractin amb la casa d'expedició que més garanties econòmiques ofereixi al procés d'emalatge i transport dels marbres. Aquesta entitat assumiria totes les despeses fins al moment de lliurar l'obra a Madrid. Pel que fa a la inscripció del pedestal, afirma que es pot fer perfectament a Roma.

El 8 de març, el comte de Coello explica, després de visitar el taller de l'artista, que el monument està acabat, i que el pedestal és superior a l'estàtua, atès que els relleus estan ben ideats i executats. Els de la part superior representen la Comèdia i la Tragèdia, i els altres dos mostren el nom de Calderón de la Barca i la inscripció, aprovada per l'Acadèmia de la Història, amb el lema *La vida es sueño, pero no tu gloria*. Com que aquesta inscripció no entrava en una sola línia, l'artista va limitar-se a fer les lletres del mateix metall que els baix relleus per col·locar-les a Madrid, de la manera més convenient, de manera que havia d'arribar-hi abans que l'estàtua. Els baix relleus més grans es representen en metall platejat, amb les obres més importants de Calderón: *La vida es sueño*, *El alcalde de Zalamea*, *El escondido y la tapada*, i un dels seus actes sacramentals més notables.

El 26 d'abril, l'alcalde de Madrid notifica que el director de l'Escola de Belles Arts li ha comunicat, el dia 14 del mateix mes, que el monument a Calderón ja està embarcat al port de Civitavecchia, i que arribarà a Madrid a finals de mes.

El monument anirà embalat en 21 caixes, que arribaran per la duana d'Alacant, en què hauran de ser despatxades lliures de drets.

El 17 de juny les 21 caixes ja esperen a l'estació del Mediodía de Madrid que els funcionaris n'autoritzin el lliurament.

La Reial Acadèmia de Belles Arts de San Fernando comunica, el dia 18 de novembre, que l'estàtua s'ha d'erigir a la plaça del Príncipe Alonso, actual plaça de Santa Ana, de Madrid, eixamplant-ne l'entrada al jardí, pel davant fins al centre, en uns sis metres, i mirant al Teatro Español (18).

Aquest monument va figurar en l'Exposició de Roma de 1877, i l'artista va ser distingit pel govern amb el collar de la *Orden de Carlos III*.

Descripció del monument

Sobre un primer basament de marbre, de forma rectangular, hi ha col·locats en cadascun dels frontals quatre baix relleus de bronze, que representen de manera narrativa quatre escenes de les obres més significatives de Calderón: *La vida es sueño*, *El alcalde de Zalamea*, *El escondido y la tapada* i *La danza general de las gentes*. És d'estil clarament naturalista, molt romàntic i historiatiu, com corresponia al gust de l'època.

El pedestal en si és també de marbre, i a sobre hi ha col·locada l'estàtua sedent de Calderón. Està emmarcat per quatre volutes gegants en espiral que, en llur part central i dorsal, porten làpides amb inscripcions en marbre. A la frontal es veu, en lletres de bronze, el nom de Calderón de la Barca, mentre que la dorsal és buida, actualment. Als laterals del pedestal hi ha dos bonics baix relleus en marbre que representen uns nens reclinats a cada cantó, un tocant una lira i l'altre recolzat, amb una túnica. A l'altra banda, es veu una figura infantil en el moment de posar-se una màscara, mentre que la quarta figura, dempeus, sosté dues màscares simbolitzant el Teatre.

El monument està coronat per la figura solemne, sedent, del gran dramaturg, en marbre blanc italià, d'una mida lleugerament més gran que la natural. Porta el majestuós mantell de la Capellania d'honor del rei, que embolcalla tota la seva figura, i que demostra l'excepcional estudi que Joan

L'única obra de Figueras que hi ha a Girona és el mausoleu d'Àlvarez de Castro, a l'església de Sant Feliu.

Figueras va realitzar dels plecs i caient de la vestidura escultòrica. El rostre de l'estàtua, extret de gravats i pintures de l'època, i de realització molt fidedigna, és d'un bell naturalisme, expressa una actitud reflexiva, de meditació filosòfica. A la mà esquerra porta un llibre, i amb la dreta l'enclou al pit, recolzant-se en l'esquerra. Al costat de Calderón, al dorsal de l'estàtua, i sostinguda pel pedestal, s'alça la figura alada de la Fama, que sosté una torxa amb la mà esquerra i recolza la dreta en una màscara tràgica del teatre clàssic.

José Luis Melendreras
és doctor en Història de l'Art.

NOTES:

- (1) BENEZIT, E. *Dictionnaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs*, t. III (D. Forain), Librairie Gruntd, París, 1966, pàg. 748.
- (2) GAYA NUÑO, Juan Antonio. *Arte del siglo XIX*. Colección *Arts Hispaniae*, vol. XIX, Ed. Plus Ultra, Madrid, 1966, pàg. 189.
- (3) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. *Galería biográfica de artistas españoles del siglo XIX*, Ed. Giner, Madrid, 1975, pàg. 246.
PARDO CANALIS, Enrique. *Escultores del Siglo XIX*. Instituto Diego de Velázquez, CSIC, Madrid, 1951, pàg. 121.
- (4) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. o.c. pàg. 246.
- (5) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. o.c. pàg. 247.
- (6) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. o.c. pàg. 247.
GAYA NUÑO, Juan Antonio: o.c. pàg. 190.
CATALÀ ROCA, Francesc. *Història de l'art català (del neoclassicisme a la restauració 1808-1888)*, vol. VI, Edicions 62, Barcelona, 1983, pàg. 183.
- (7) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. o.c. pàg. 246.
BENEZIT, E. o.c. pàg. 748.
- (8) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. o.c. pàg. 246.
- (9) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. o.c. pàg. 246 i 247.
- BENEZIT, E., o.c. pàg. 748
- (10) *Catálogo de la Exposición Universal de 1867*. Madrid, 1867, pàg. 140.
- (11) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. o.c. pàg. 247.
- (12) CATALÀ ROCA, Francesc. o.c. vol. VI, pàg. 183.
CIRICI PELLICER, Alejandro. *El arte catalán*, Enciclopedia Catalana, Alianza Editorial, Barcelona, 1988, pàg. 193.
- (13) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. o.c. pàg. 246.
GAYA NUÑO, Juan Antonio. o.c. pàg. 190.
CATALÀ ROCA, Francesc. o.c. vol. VI, pàg. 252.
- (14) AZCARATE RISTORI, José María. *Castilla la Nueva (Arte)*, T. II, Colección *Tierras de España*, Fundación Juan March, Madrid, 1983, pàg. 205.
- (15) ASAM (Archivo Secretaría del Ayuntamiento de Madrid). Signatura 5-493-41. Proyecto de Monumento a D. Pedro Calderón de la Barca. Noviembre de 1876.
(16) ASAM sig.c. 13 de julio de 1877.
(17) ASAM sig.c. 15 de julio de 1878.
(18) ASAM sig.c. 18 de noviembre de 1879.
(19) OSSORIO Y BERNARD, Manuel. o.c. pàg. 247.

Carta del comte de Coello

Legación de España en Italia

Excmo. Señor (Alcalde Presidente del Ayuntamiento de Madrid):

Muy Señor mío:

Apenas recibí la comunicación de V.E. que más tarde me trasladó también el Sr. Ministro de Estado, me ocupé de activar la terminación del pedestal del monumento de Calderón de la Barca obra del escultor D. Juan Figueras a fin de acelerar su envío a Madrid. Vengo, en este momento, del taller del artista donde todo se halla terminado y en la semana próxima se verificará con todo el esmero y encomio posibles el embalaje de la estatua y pedestal ya contratado a fin de que llegue a Madrid antes de fines de abril.

El pedestal me parece superior a la estatua por lo bien pensados y ejecutados que estan los relieves. Los hechos en mármol en su parte superior representan la Comedia y la Tragedia y en los otros dos frentes aparecen el nombre de Calderón de la Barca y la inscripción aprobada por la Academia de la Historia: «La vida es sueño, pero no tu gloria». Como esta inscripción no cabe en una sola línea, el Sr. Figueras se ha limitado a hacer las letras en el mismo metal de los bajo relieves para colocarlas en Madrid en la forma que se crea oportuna, debiendo llegar el artista antes de su estatua. Los bajo relieves más grandes representan, en un metal plateado, las producciones de Calderón: *La vida es sueño*, *El alcalde de Zalamea*, *El escondido y la tapada*, y uno de sus más célebres autos sacramentales.

Madrid, tan escaso en monumentos a los Hijos Ilustres de nuestra Patria, tendrá así uno que en su conjunto espero merezca el público aplauso y demuestre la conveniencia de una Academia de Bellas Artes en Roma, principalmente bajo el punto de vista de la Escultura. A esta legación servirá de vivo placer haber reanudado los ilustrados propósitos del Gobierno de S.M. y del celoso Ayuntamiento de Madrid.

Dios guarde a V.E. muchos años.

Roma, 8 de marzo de 1879.

Rubricado: Conde de Coello.